

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Оксани Вікторівни Гошовської
**“Структурно-семантична та етнокультурна репрезентація концепту
“віра” в українській мовній картині світу”,**
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі
спеціальності 10.02.01 – українська мова (Івано-Франківськ, 2016. – 396 с.)

Загальновідомо, що кожен народ має власну етнічну мовну картину світу (МКС), яку формують концепти. Концепт – результат пізнання навколишнього світу людиною, цілісне ідеальне утворення, що відображає багатовіковий досвід і специфіку національної культури. Концепти є своєрідними «кодами» кожної нації, які передаються від покоління до покоління і засвоюються разом із мовою. Вони слугують основою для культурної комунікації. У сучасному мовознавстві відсутні монографічні дослідження концептів, що репрезентують абстрактно-богословські категорії, саме тому дисертація О.В. Гошовської “Структурно-семантична та етнокультурна репрезентація концепту “віра” в українській мовній картині світу”, безперечно, є актуальною.

Вибір об’єкта дослідження – фрагмент української МКС, репрезентованої концептом “віра”, – наперед забезпечує схвалення й успіх, адже складовими “віри” є: Бог, наївність, забобони, довіра, розчарування, правильність, істина, релігія, почуття, зневіра, вірогідність, віровизнання, віросповідання тощо, що відображає зовнішнє та внутрішнє сприймання людиною світу.

Оксана Вікторівна вперше в українському мовознавстві виявила специфіку мовної концептуалізації фрагмента сакральної сфери на прикладі концепту “віра”. Уперше в україністиці здійснено комплексний аналіз мовних репрезентантів концепту “віра” в парадигматичному, синтагматичному й епідигматичному аспектах. Аналіз цих вимірів номінативного поля дав змогу дисертантці простежити етнокультурну специфіку свідомості народу. Новизна дослідження полягає також в об’єктивному виявленні специфіки сучасної лінгвалізації концепту “віра” окремими групами української лінгвоспільноти.

Оксана Гошовська поставила за мету проаналізувати втілення концепту “віра” в українській МКС і змоделювати його когнітивну структуру. Вирішення основної мети дисертації обумовлено розв’язанням низки завдань, до виконання яких дисертантка знайшла оптимальний підхід.

Робота добре структурована, складається зі вступної частини, трьох розділів, загальних висновків, переліку умовних скорочень, списку використаної літератури (179 позицій), лексикографічної бази (59 позицій), джерел ілюстративного матеріалу (53 позиції), 7 додатків (1 схема, 14 таблиць, 17 діаграм, 6 моделей).

У вступі авторка чітко й вичерпно подала актуальність теми дисертації, сформулювала об’єкт лінгвістичного аналізу, визначила предмет, мету, завдання й наукову новизну роботи, методи і джерельну базу дослідження, його теоретичну вагу і практичну цінність, а також апробацію результатів наукової праці (с. 5–8).

У першому розділі *“Теоретико-методологічні засади дослідження концепту як одиниці мовної картини світу”* дисертантка простудіювала значну кількість наукових публікацій, у яких розглянуто загальні теоретичні питання когнітивної лінгвістики і конкретні концепти. Виявила та критично оцінила теоретичні позиції лінгвістів щодо вивчення зв’язку мови й мислення, мови й культури. Авторці вдалося розмежувати терміни “поняття” та “концепт”, дійшовши висновку, що “суттєва різниця між ними в тому, що зміст поняття становить множина базових ознак пізнаваного об’єкта, а концепт є культурно-специфічним ментальним утворення ширшого змісту та ймовірнісного обсягу. Ключовим аспектом розрізнення є те, що концепт завжди омовлений, а поняття не завжди” (с. 42).

Оскільки сьогодні бракує класифікації, яка б узагальнила здобутки вчених, які працюють над питанням спеціальних картин світу (КС), заслуговує на увагу запропонована власна класифікація квазікартин світу, в якій Оксана Вікторівна за типологічними ознаками умовно виділяє 8 таких

КС: за формою знання; за предметом наукового вивчення; за суспільною належністю; за просторово-часовою належністю носіїв; за формою існування; за рухом; за світоглядною установкою; за гендером (с. 17).

У другому розділі “Номінативне поле концепту “віра” в українській мовній картині світу” на основі даних лексикографічних праць здійснено огляд функціонування семантичного простору вербалізатора “віра”, який реалізується на парадигматичному, епідигматичному та синтагматичному рівнях. Імпонує їй те, що авторці вдалося схарактеризувати узагальнені значення лексеми *віра*. Розгляд історичних зрізів значень *віри* як фактів діяхронії дав змогу Оксані Вікторівні змодельовати структуру номінативного поля й когнітивну модель концепту “віра” з огляду на діяхронний аспект вивчення лінгвалізаторів концепту “віра”. На основі матеріалів історичних словників авторка ґрунтовно подала значення дериватів лінгвалізатора *віра*, проаналізувала їх і згрупувала за диференційними когнітивними ознаками (ДКО), які вони лінгвалізують. Однак зазначу, що не цілком відповідає дійсності судження дисертантки про те, що “у лексикографічній практиці, коли слово полісемантичне, то на першому місці подають значення, найуживаніше в мовленні. Першим у всіх аналізованих словниках, окрім ССУМГум [...], подано «світські» значення ‘правда’, ‘упевненість’ і ‘довіра’” (с. 49). Укладачі історичних словників дотримуються інших критеріїв: 1) виклад значення залежить від фактичного матеріалу, засвідченого у картотеці того чи іншого словника; 2) на першому місці подається первісне, пряме, номінативне значення, якщо воно засвідчене у картотеці словника. Усі інші значення – вторинні, переносні – викладено в певній логічній історичній послідовності, у порядку їх типовості. Далі подано значення, яке розвинулося з первинного і перебуває з ним у тісному смислового зв’язку¹.

¹ Передмова // Словник української мови XVI – першої половини XVII ст., вип. 1, ред.: Д. Гринчишин, Львів, 1994. – С. 11.

Заслуговує на увагу й третій розділ “Асоціативне поле концепту “віра” в українській мовній картині світу”, в якому описано соціолінгвістичний експеримент. Для опису асоціативного поля лінгвокультурного концепту “віра” авторка проаналізувала асоціативні реакції інформантів на вербальні позначення концепту. До особливих “позитивів” цього розділу, на мій погляд, слід віднести те, що мовні асоціації Оксана Гошовська намагалася трактувала з огляду на вік респондентів, їхню стать та дотичність / недотичність до *віри* за родом діяльності. Зіставлення результатів дітей і дорослих привели дисертантку до переконливого висновку, що “зі зростанням мовленнєвої компетенції та набуттям соціального досвіду діти все частіше обирають слова, які відповідають базовим ДКО, набір котрих практично не змінюється, що пояснюється вродженістю апарату категоризації, який відповідає за когнітивну структуру концепту. І в дорослих, і в дітей ключовою ДКО концепту “віра” сакральної сфери є ‘Бог’, а несакральної – ‘довіра’. Для корелята *невіри* ключовою ДКО є ‘недовіра’” (с. 189).

Висновки роботи цілком переконливі. Вони у дисертації не реферують зміст дослідження, а, справді, узагальнюють його.

Достовірність й обґрунтованість наукових положень забезпечуються використанням і системним опрацюванням значного за обсягом фактичного матеріалу. Укладена картотека вербалізаторів досліджуваного концепту нараховує понад 3000 різних контекстів, 564 деривати слова *віра*, 591 фраземна одиниця та матеріали асоціативного експерименту (12565 реакцій респондентів), здійсненого на території Івано-Франківської, Вінницької, Київської та Запорізької областей. Ілюстративний матеріал для характеристики концепту “віра” дібрано з усної народної творчості, текстів творів художньої літератури від найдавнішого часу до сьогодні, зі Святого Письма та релігійної літератури (патерики, житія, псалми, “Сповідь” св. Августина, полемічні твори релігійної тематики). Проте вважаю, що робота «виграла» б, якби до джерельної бази увійшов текст Божественної

Літургії, у якому концепт “віра”, на мою думку, має особливі ознаки.

Схвалюю те, що в “Списку використаної літератури” представлено праці зарубіжних науковців, а також чимало робіт, виданих упродовж останніх п’яти років.

Корисними і важливими є 7 додатків до дисертації, зокрема додаток 1 «Взаємозумовленість мовної і концептуальної картини світу»; додаток 2 «Порівняльна таблиця значень лінгвалізатора *віра*»; додаток 3. «Тематичні групи фразеологізмів, які відображають етнокультурну специфіку фрагменту МКС українців, що відображає ставлення до осіб, близьких до церкви, та тих, хто займає панівне становище»; додаток 5 «Асоціативний експеримент. Питальник» тощо. Форма представлення зібраних мовних фактів виразна і зручна для користування. Цілком очевидним є прикладне значення такої наукової розвідки.

Серед усіх обов’язкових позицій особливе місце, як на мене, займає “Апробація результатів дисертації”. Кількість конференцій, у яких брала участь автор, та їх географія дають можливість стверджувати, що в дисертантки уже сформоване світобачення проблеми і її місця в лінгвістичному просторі, що, безперечно, підтверджує низка публікацій.

Сподіваюся, що О. Гошовська продовжить роботу над цією важливою і цікавою темою. Очевидно, що рецензована праця заслуговує монографічного видання.

Окрім згаданих зауважень, у тексті дисертації зрідка виявлено інші недогляди.

1. Зауважу, що не варто у мовознавчому дослідженні деталізувати суто богословські суперечливі твердження, якщо вони не впливають на репрезентацію концепту “віра” в українській мовній картині світу. Зокрема на с. 27 авторка зазначила, що “описуваному концепту “віра” властиві, наприклад, ДКО ‘довірливість’, що заміщує почуття довірливого ставлення до особи або ДКО ‘молитва’ – обрядові дії під час молитви, коли вірний стає навколішки, хреститься, чинить поклон, не задумуючись, що робить це на

спогад Спасителя, який, молившись, підносив очі до небес і приклоняв коліна”. Щодо того, чи Спаситель чинив поклон, чи приклоняв коліна в сучасній теологічній науці існують різні твердження.

2. Неодноразово авторка намагається визначити семантику окремих слів із “Лексикона словенороського” П. Беринди, забуваючи про те, що після реєстрової частини цього словника (церковнослов'янiзма) подано не семантику слів, а переклад – синоніми чи близькі за значенням слова, або сполуки. Це зокрема до слів *въвѣренно* (с. 68), *віра* (с. 165). Окрім цього, авторка зазначила, що “П. Беринда першим значенням до слова *віра* подає ‘набоженство’, що означає вид церковної відправи з особливим почитанням когось чи чогось, наприклад, набоженство до пресвятого серця Христового”, На мою думку, тут синонім *набоженство* вжито у значенні ‘релігійний обряд; сповідання; релігія’; пор. гр. $\theta\rho\eta\sigma\kappa\epsilon\iota\alpha$, який подано в одному ряду із цими словами в “Лексоні словенороському” П. Беринди.

3. Виявлено недогляди під час цитування ілюстративного матеріалу із “Повість минулих літ” (с. 46, 51, 52); неточні покликання на сторінку джерела, наприклад на с. 54 [218, т. 6, 149] замість [218, т. 6, 146]; помилки в датах створення чи написання пам’яток, наприклад, Лексикон П.Беринди 1626 року (с. 68), замість 1627 року тощо.

Згадані зауваження загалом не впливають на високу оцінку рецензованої праці. Загалом же наукова робота О. Гошовської концептуально вагома, має виразне теоретичне і практичне значення. Дослідження самостійне, цілісне і завершене. Дисертантка виявила себе як ґрунтовно підготовлений, вдумливий і спостережливий фахівець, готовий до самостійного дослідження.

Зміст автореферату й основні положення дисертації Оксани Вікторівни ідентичні.

На підставі викладеного вище вважаю, що дослідження Оксани Вікторівни Гошовської “Структурно-семантична та етнокультурна репрезентація концепту “віра” в українській мовній картині світу” відповідає

вимогам, які ставлять перед кандидатськими дисертаціями, а його авторка заслуговує присудження їй ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 — українська мова.

16 грудня 2016 року

Офіційний опонент —
кандидат філологічних наук
науковий співробітник
відділу української мови
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАНУ

Ю.В. Осінчук

Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича
НАН України

Підпис *Ю.В. Осінчук*

ЗАСВІДЧУЮ

Вчений секретар *[Signature]*

" 16 " грудня 2016 р.

18

830211/486
12 18